

УДК 94(477.8:=162.1)-054.72:94(81)“1921/1939”

Степан КАЧАРАБА

ПОЛЬСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ІЗ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО БРАЗИЛІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття еміграційним рухом в Західній Україні були охоплені тисячі польських селян. Одним із напрямів їхньої еміграції була Бразилія. Сюди емігрували найбільш знедолені його прошарки. На масштаби польського переселення значний вплив справляли мореплавні компанії. Польські емігранти у Бразилії здебільшого були працевлаштовані на плантаціях кави. Частина з них стали власниками невеликих земельних наділів. На їхнє становище вплинула світова економічна криза 1929–1932 рр.

Ключові слова: еміграція, мореплавні компанії, поляки, Бразилія, Західна Україна.

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття значний відсоток населення Західної України становили поляки. За нашими підрахунками, у п'яти західноукраїнських воєводствах (Львівське, Тернопільське, Станиславівське, Волинське і Поліське), згідно з переписом 1921 р., орієнтовно проживало 1 738 283 поляків, що становило 24,2 % усього населення (7 187 918 осіб) регіону¹. Найбільше їх було у Львівському (643 634 особи) та Тернопільському воєводствах (447 810 осіб)².

Абсолютна більшість польського населення Східної Галичини, Південно-Західної Волині та Західного Полісся була зайнята у сільському господарстві. Серед поляків Львівського, Станиславівського і Тернопільського воєводств на сільськогосподарське населення припадало 68,9 %³. Значна частина з них володіли земельними наділами площею до 2 га (карликові господарства). У Львівському воєводстві на 1921 р. селянські господарства із площею до 2 га становили 52,5 % із загальної кількості господарств, у Тернопільському – 55,2 %, Станиславівському – 67,5 %⁴. Децю іншою була ситуація у Волинському воєводстві, де господарства площею до 2 га становили лише 14,2 %⁵.

¹ *Żarnowski J.* Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 / Janusz Żarnowski. – Warszawa, 1973. – S. 19.

² *Макарчук С.* Етносоціальне розвиток і національні відносини на західно-українських землях в період імперіалізму / С. Макарчук. – Львів, 1983. – С. 124.

³ Там само. – С. 152.

⁴ *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Gospodarstwa wiejskie. Województwa wschodnie.* – Warszawa, 1926. – S. 3; *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Gospodarstwa wiejskie Województwa południowe.* – Warszawa, 1927. – S. 5.

⁵ *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/1926.* – Warszawa, 1927. – S. 56.

З початком 30-х років відбулися незначні зміни в структурі землеволодіння. Так, на території Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств частка господарств площею до 2 га зменшилась до 45,1 %. У Волинському воєводстві відсоток карликових господарств збільшувався. За даними перепису 1931 р., там налічувалося 14,5 % самостійних власників, котрі мали до 2 га землі, та 42,5 %, які мали по 2–5 га⁶. Подібний процес відбувався також у Поліському воєводстві, де господарства до 2 га становили 11,5 %, 2–5 га – 32,9 %. Власники майже всіх господарств, які мали до 2 га землі, були змушені вдаватися до наймів, найчастіше – у поміщиків. Та й господарства з кількістю землі від 2 до 5 га не завжди були спроможними забезпечити селянській родині належні умови існування⁷.

Аграрне перенаселення ставало чимраз гострішою соціальною проблемою. За підрахунками дослідників, надлишок робочих рук у західноукраїнському селі на середину 20-х років пересічно становив 1,5 млн осіб (загалом у межах Польської держави цей показник складав 3–5 млн осіб, зайнятих у виробництві, а разом з родинами – близько 8 млн)⁸. Поглинути таку кількість “зайвого” населення відстала промисловість регіону (станом на 1921 р. на Західній Україні розміщувалося тільки 5 % промислових підприємств тогочасної Польщі) не могла. Єдиним можливим виходом за таких умов була еміграція. Одним з її напрямів стала Бразилія, куди польські селяни почали переселятися з останньої чверті XIX ст. Тому після закінчення Першої світової війни можна було очікувати зростання еміграційного потоку. Однак еміграція в цьому напрямі впродовж першої половини 20-х років XX ст. не набула значних масштабів. На це передусім вплинуло імміграційне законодавство країни, де з’явилися ознаки рестрикціонізму. Таку ситуацію зумовили побоювання влади перед масовим напливом іммігрантів із Європи, що міг вплинути на етнічну структуру країни й ослабити домінуючий португальський елемент. У 1919 р. уряд прийняв рішення про відміну субсидій на безкоштовний проїзд емігрантів із європейських країн до портів Бразилії та місця призначення, а також на помешкання в імміграційних готелях⁹. Виняток становив тільки штат Сан-Паулу, влада якого оплачувала морську подорож іммігрантів, що скеровувалися на плантації кави¹⁰. Було також вжито додаткових заходів, спрямованих проти напливу до країни т. зв. “підривних елементів”. Згідно з федеральним декретом від 6 січня 1921 р. виконавчі органи країни отримали право забороняти в’їзд до Бразилії осіб таких категорій: 1) іноземців, депортованих з іншої країни; 2) осіб, котрих кваліфіковано властями інших країн як небезпечних для громадського порядку; 3) осіб, стосовно яких існує підозра, що впродовж останніх п’яти років здійснили акти насильства з релігійних або політичних мотивів; 4) втікачів з інших країн, оскаржених за вбивство, злочинство, розбій, банкрутство, контрабанду, торгівлю жінками та дітьми; 5) особи, оскаржені бразильським судом за злочини, названі у пункті 4; 6) осіб, котрі прибувають до країни, для того, щоб займатися проституцією або жебракуванням¹¹.

⁶ Mały rocznik statystyczny. – Warszawa, 1938. – S. 63.

⁷ Качараба С. Еміграція з Західної України 1919–1939 / С. Качараба. – Львів, 2003. – С. 34.

⁸ Ianowska H. Polska emigracja zarobkowa we Francji (1919–1939) / Halina Janowska. – Warszawa, 1964. – S. 39.

⁹ Gadomski F. Organizacja kolonizacji w Argentynie i Brazylii / F. Gadomski // Praca i Opieka Społeczna. – Warszawa, 1930. – Zsz. 4. – S. 352–353.

¹⁰ Wychodźca (Warszawa). – 1924. – 15 czerwca.

¹¹ Iwanowski S. Prawo o emigracji w Polsce / S. Iwanowski, K. Mamrot. – Warszawa, 1929. – S. 405–406.

Окрім цього, до імміграції не допускалися особи віком понад 60 років, каліки, понівечені, сліпі, розумово відсталі, невиліковно хворі, а також самотні жінки та діти до 18 років¹².

Відновлення еміграції до Бразилії з українських земель, що перебували під владою Польщі, розпочинається у 1919 р. Однак її масштаби загалом були мізерними. Так, згідно зі статистичними даними, в цьому році емігрувало у вказаному напрямі всього 37 осіб. Ситуація не зазнала значних змін і впродовж 1920–1921 рр., коли кількість переселенців становила відповідно 576 і 653¹³. Така інтенсивність еміграції відверто не влаштувала польські урядові кола. Тому консульство Польщі в Куритиби (штат Парана) почало докладати зусиль для підписання з урядом Бразилії імміграційної угоди. В запропонованому проекті передбачено, що бразильська сторона покриватиме всі витрати, пов'язані з проїздом емігрантів від Гданська до місця призначення, а також надасть переселенцям земельні наділи площею 50–75 га під сплату впродовж 10 років. Однак невдовзі з'ясувалося, що Бразилія не має наміру фінансувати еміграцію з Європи, цей проект так і не було реалізовано¹⁴.

Бразильська влада дещо змінила ставлення до польської імміграції у 1923 р., коли на плантаціях кави у штаті Сан-Паулу почала відчуватися нестача робочих рук. Тоді уряд штату дозволив плантаторам виділити кошти на перевезення емігрантів з Польщі¹⁵. Після цього агентство мореплавних товариств розпочало широкомасштабну агітацію в Західній Україні, заохочуючи еміграцію¹⁶. Зауважимо, що тропічний клімат Сан-Паулу та умови праці на фазендах були несприятливими для європейських іммігрантів. Газета “Wychodźca” писала: “Уряд штату Сан-Паулу має намір покрити кошти проїзду сільськогосподарським родинам, розраховуючи на те, що не знаючи мови та місцевих звичаїв, ті в кінцевому підсумку будуть законтрактовані для робіт на плантаціях кави, а поки роздивляться та заощадають трохи грошей, то роками працюватимуть тут. Така праця є справжнім невиліковним. У тропічному кліматі Сан-Паулу робітник із Польщі не витримає праці на плантаціях кави”¹⁷.

Незважаючи на висловлювані застереження, еміграція до Бразилії поступово почала зростати. У 1923 р. сюди в'їхало 31 тис. португальців, 15 тис. італійців, 1105 польських громадян¹⁸. Більшість із них була працевлаштована на плантаціях кави у штаті Сан-Паулу і тільки незначна частина осіла у сільськогосподарських колоніях штатів Ріу-Гранді-ду-Сул, Мінас-Жерайс і Парана¹⁹.

Загалом впродовж 1919–1923 рр., за даними офіційної статистики, до Бразилії з Західної України переселилася 1241 особа, з яких 496 поляків²⁰.

Від 1924 р. починається швидке зростання масштабів польської еміграції у зазначеному напрямі. На такий її перебіг вплинула політика польської влади, яка

¹² Центральний державний історичний архів України, м Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 618. – Арк. 1–2.

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (далі – AAN, MSZ). Dr. Zarychta Apoloniusz. Dwudziestolecie emigracji z Polski 1918–1938. – Sygn. 9886. – Str. 140.

¹⁴ Kołodziej E. Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939 / E. Kołodziej. – Warszawa, 1982. – S. 94.

¹⁵ AAN, MSZ, Materjały na Międzynarodową Konferencję Gospodarczą. – Sygn. 9889. – Str. 42.

¹⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 2949. – Арк. 2.

¹⁷ Wychodźca. – 1924. – 15 czerwca.

¹⁸ AAN, MSZ, Materjały na Międzynarodową Konferencję Gospodarczą. – Sygn. 9889. – Str. 42.

¹⁹ Український хлібороб (Уніон-да-Вікторія). – 1928. – 4 січня.

²⁰ Szawleski M. Kwestja emigracji w Polsce / M. Szawleski. – Warszawa, 1927. – S. 113.

прагнула за будь-яку ціну здобути нові регіони для еміграції і насамперед із Західної України. Газета “Wychodźca” повідомляла: “Тільки через працю на плантаціях кави малоземельні та безземельні селяни можуть отримати власний шматок землі”²¹. Така позиція Варшави спричинила пожвавлення еміграції в окремих місцевостях Волинського воєводства. Як повідомляв воєводське управління староста Рівненського повіту, наприкінці 1924 р. зі селища Корець емігрувало до Бразилії 13 польських родин²². Намагання емігрувати спостерігалось також у Ковельському та Луцькому повітах²³.

На початку 1925 р. Еміграційне управління (далі – ЕУ) Польщі скерувало до Бразилії спеціальну комісію на чолі з відомими публіцистом та еміграційним функціонером Казімежем Вархальовським, яка мала вивчити імміграційні можливості цієї країни²⁴. Результатом її роботи стало підписання у лютому 1927 р. угоди з урядом штату Сан-Паулу про імміграцію з Польщі²⁵. Під час переговорів щодо її укладення в Західній Україні почало спостерігатися незначне еміграційне пожвавлення, і у 1926 р. кількість емігрантів до Бразилії становила 793 особи, з яких 191 поляк²⁶.

Угода польського уряду з урядом штату Сан-Паулу не принесла сподіваних наслідків, хоча вона створила підґрунтя для майбутніх перетрактацій між польськими і бразильськими владами щодо еміграції.

У 1927 р. перебіг еміграційного руху в Західній Україні мав сталу тенденцію до зростання кількісних показників. Цікавим видається той факт, що коли у попередні роки найбільше емігрантів у згаданому напрямі були вихідцями з Галичини, то з 1927 р. в епіцентрі переселення до Бразилії опинилося Волинське воєводство, звідки емігрувало 729 осіб. У 1928 р. цей показник досягнув 1 115 осіб або 25 % усієї польської еміграції. Із Західної України у 1927–1928 рр. емігрувало відповідно 555 і 658 поляків²⁷.

З початком світової економічної кризи і швидкого зростання безробіття у Польщі, її уряд почав вживати заходів, спрямованих на розв’язання низки проблем через еміграцію. Начальник відділу в Еміграційному управлінні Фелікс Гадомський наголошував: “Безробітні елементи у Польщі ще не зовсім деморалізовані. Зрештою, у нас, як у сільськогосподарській країні, в робітничих масах ще жива традиція праці на землі. З огляду на це існує можливість облаштування частини безробітних в заокеанських країнах, де панує екстенсивне сільське господарство, що дало б змогу перечекаати економічну кризу, яка огорнула весь світ”²⁸. Чиновник домагався від уряду якнайширшої фінансової підтримки для осадницької акції Колонізаційного товариства (далі – КТ) у Бразилії²⁹. Невдовзі й Голова Ради міністрів Польщі Казімеж Світальський у відкритому листі висловив повне розуміння намірів КТ, “визнаючи колонізаційну акцію як корисну і цілеспрямовану”³⁰.

²¹ Wychodźca. – 1925. – 8 listopada.

²² Волинський обласний державний архів (далі – ВОДА). – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 276. – Арк. 1–1 зв.

²³ Там само. – Спр. 288. – С. 14.

²⁴ Praca i Opieka Społeczna. – Warszawa, 1927. – Zsz. 1–2. – S. 184–185.

²⁵ Przegląd Emigracyjny. – Warszawa, 1926. – Zsz. 2. – S. 88–90.

²⁶ Statystyka Pracy. – Warszawa, 1932. – Zsz. 1. – S. 102.

²⁷ Ibidem. – S. 102–103.

²⁸ AAN, MSZ, Protokół z konferencji Międzyministerjalnej odbytej w dn. 16 września 1930 r. – Sygn. 9891. – Str. 17.

²⁹ Ibidem. – Str. 16.

³⁰ ЦДАЛ України. – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 619. – Арк. 2 зв.

Як відомо, у лютому 1929 р. КТ отримало концесію від бразильського уряду на колонізацію 50 тис. га землі у штаті Еспіріту-Санту, де впродовж восьми років мали оселитися 1800 родин з Польщі. На цьому терені товариство заснувало колонію “*Aguia Branca*” (Білий орел)³¹. Кожна родина іммігрантів отримувала тут земельний наділ площею 25 га. Родинам, котрі налічували шість працездатних осіб, надавалося 50 га землі за ціною 133 злотих за гектар³². Еміграція на колонію “*Aguia Branca*” не підлягала жодним обмеженням.

Маючи значну підтримку в урядових колах, Колонізаційне товариство у березні 1929 р. отримало дозвіл Міністра праці й соціальної опіки на рекрутництво переселенців до Бразилії³³. Його агенти розгорнули небувалу агітацію на західноукраїнському терені. Львівське, Тернопільське і Станіславівське воєводства були засипані агітаційними листівками. Такі методи заохочення еміграції викликали обурення навіть серед польського чиновництва в регіоні. Керівництво Малопольського рільничого товариства у Львові звернулося до Міністра внутрішніх справ Польщі Генрика Юзевського з вимогою припинити подібну кампанію. В листі зазначено: “Наше товариство із розумінням ставиться до справи еміграції та першочергових державних проблем, пов’язаних з нею. Розуміємо необхідність належної організації переселення і звідси цілком ясно, чому державна влада взяла під опіку Колонізаційне товариство у Еспіріту-Санту. Водночас дотримуємося думки, що влада має право наглядати і контролювати діяльність цього товариства та попереджати невластиві вчинки і заходи всіх його органів”³⁴. Подібні застереження, однак, не вплинули на характер діяльності чиновників КТ. Навпаки, вони продовжували рекрутаційну акцію у галицьких воєводствах навіть тоді, коли закінчився термін, відведений для її проведення Еміграційним управлінням. На запит з цього приводу, надісланий керівником Львівської експозитури В. Вишиньским в ЕУ, отримано відповідь, що “роботі делегата Колонізаційного товариства у Львові перешкоджати не належить”³⁵.

Окрім заходів агітаційного призначення, КТ вживало і конкретні дії для швидкого зростання кількості емігрантів у Еспіріту-Санту. У зв’язку з припиненням еміграції до Канади, воно запропонувало тим, хто бажає емігрувати, свої послуги. “Значна частина кандидатів на виїзд до Канади має еміграційні паспорти, а також кошти, набагато більші ніж потрібно на оплату проїзду до Еспіріту-Санту, – зазначалося у зверненні до експозитури ЕУ у Львові. – Від кандидатів, котрі хочуть виїхати до Бразилії, окрім грошей на оплату подорожі, більше коштів не вимагається, оскільки наше товариство надає землю, провіант, насіння і т.д. на кількарічні сплати”³⁶.

Результати діяльності чиновників КТ та агентури мореплавних компаній з’явилися достатньо швидко. У 1929 р. еміграція до Бразилії в Західній Україні була особливо масштабною. За даними офіційної статистики, у цьому році з західноукраїнських воєводств у бразильському напрямку емігрувала 4371 особа, тобто

³¹ *Wiadomości dla emigrantów* (Warszawa). – 1931. – 21 lutego.

³² ЦДІАЛ України. – Ф. 799. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 16.

³³ Там само. – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 628. – Арк. 2 зв.

³⁴ Там само. – Спр. 626. – Арк. 4–4 зв.

³⁵ Там само. – Спр. 1039. – Арк. 18.

³⁶ Там само. – Спр. 626. – Арк. 1–2.

51 % усього польського еміграційного масиву до цього краю. Серед емігрантів було 1285 поляків³⁷.

На перебіг еміграції у 1930 р. величезний вплив мала світова економічна криза. Тоді ж вкрай загострилося політичне становище в країні, характерною ознакою якого стала запекла боротьба між олігархами і тенентистами, що згодом переросла у революцію³⁸. Внаслідок цього в жовтні 1930 р. владу захопив губернатор штату Ріо-Гранді-ду-Сул Жетуліо Варгас³⁹. Його намагання послабити економічну кризу не принесли бажаних результатів. Ціни на основний експортний продукт – каву – знизились на 30 %, і плантатори були змушені розпочати її масове знищення⁴⁰. Експеримент КТ зазнав фіаско: в Еспіріту-Сану і в колонії “Aguia Branca” впродовж 1929–1930 рр. оселилося тільки 135 родин з Польщі. Крім того, деякі колоністи невдовзі покинули надані їм земельні наділи і подалася в міста. За таких умов уряд штату заборонив КТ рекрутувати нових поселенців⁴¹.

У зв'язку зі складним економічним становищем в Бразилії варшавське ЕУ почало практикувати встановлення квот на видачу закордонних паспортів для емігрантів до Бразилії. У розпорядженні з цього приводу від 4 лютого 1930 р. наголошено: “З лютого по червень цього року експозитури ЕУ надаватимуть посвідчення на паспорти до Бразилії в обмеженій кількості та відповідно пересічному еміграційному напруженню до 1929 р.”⁴². Згідно з розпорядженням, на Львівську експозитуру ЕУ виділено квоту на 630 осіб, а на Брестську – 710. Трохи згодом внесено зміни до порядку визначення еміграційних квот, їх стали встановлювати щомісячно⁴³.

Незважаючи на заходи польських властей, еміграційна кон'юнктура в Західній Україні 1930 р. була достатньо значною, зокрема на Волині, Поліссі та Тернопільщині.

Загалом у 1930 р. кількість емігрантів з Польщі до Бразилії порівняно з попереднім роком скоротилася у 2,5 рази і становила 3430 осіб, з них 46 % (1583 особи) були вихідцями з Західної України, серед яких 492 поляки⁴⁴.

Польська влада прагнула домогтися збільшення еміграційного потоку. У 1931 р. уряд реанімував Морську і колоніальну лігу (далі – МіКЛ), яку очолив генерал Густав Орліч-Дрешер⁴⁵. Невдовзі міністерство закордонних справ Польщі дозволило утворення представництва МіКЛ у бразильському штаті Парана, де

³⁷ Statystyka Pracy. – Warszawa, 1932. – Zsz. 1. – S. 103.

³⁸ Забелин Т. Бразильская “модель” военно-диктаторского режима / Т. Забелин // Политическая система обществ в Латинской Америке. – Москва, 1982. – С. 307.

³⁹ Коваль Б. Классовая борьба в Бразилии в период мирового экономического кризиса 1929–1933 годов / Б. Коваль // Новая и новейшая история. – Москва, 1958. – № 1. – С. 38–39.

⁴⁰ Жуниор Прадо К. Экономическая история Бразилии / К. Прадо Жуниор. – Москва, 1949. – С. 251–252.

⁴¹ AAN, MSZ, Sprawozdanie z calokształtu spraw i wytyczne polityki emigracyjnej na rok 1934. – Sygn. 9850. – Str. 73.

⁴² ЦДАЛ України. – Ф. 422. – Оп. 1. – Спр. 622. – Арк. 1.

⁴³ Брестский областной государственный архив (далее – БОГА). – Ф. 1. – Оп. 4. – Д. 1335. – Л. 179.

⁴⁴ Statystyka Pracy. – Warszawa, 1931. – Zsz. 3. – S. 311.

⁴⁵ Orlicz-Dreszer G. Program Ligi Morskiej i Kolonjalnej / G. Orlicz-Dreszer. – Warszawa, 1935. – S. 5–15.

планувалося провести широкомасштабну колонізаційну акцію⁴⁶. Однак реалізувати цей задум виявилось надто складно, оскільки еміграційна кон'юнктура у Польщі взагалі та Західній Україні зокрема знизилася до мінімуму, а запевнення агентів про "рай у Бразилії" не справляли потрібного враження. Не вплинула на її зростання і відновлена акція КТ стосовно переселення на колонію "Aguia Branca", куди еміграція, як відомо, не підлягала жодним обмеженням бразильської влади⁴⁷.

Згідно зі статистичними даними, у 1931–1932 рр. з Західної України до Бразилії емігрувало відповідно 83 і 19 польських селян.

На початку 1933 р. польський уряд вчинив чергові заходи, спрямовані на підтримку КТ і МіКЛ. Було надано позику – 120 тис. злотих для колонії "Aguia Branca". Міністерство закордонних справ виділило кредит – 100 тис. злотих для МіКЛ. Остання планувала заснувати в Парані мережу зразкових колоній, зорієнтованих на збут своєї продукції у Польщі та будівництво залізниці, що мала з'єднати новопродбані терени з Куритибою⁴⁸.

Все це свідчило, що уряд намагався використати щонайменшу можливість для посилення еміграції. Однак реалізувати такі наміри було нелегко, оскільки умови господарського облаштування на пропонованих поселеннях виявилися надзвичайно складними. Навіть інформація про подорож до Бразилії могла призвести до побоювань у тих, хто бажав емігрувати: "Після кількадечного перебування на "Острові квітів" транспорти з емігрантами вирушають у дальшу дорогу до Вікторії – столиці штату Еспіріту-Санту. Після цього поселенці їдуть залізницею або машинами, а врешті, мулами – у колонії. Вся подорож, разом з перебуванням у порту для полагодження різних формальностей, триває чотири тижні"⁴⁹.

Викладені фактори не сприяли зростанню еміграційного потоку у 1933–1934 рр. Так, у першій половині 1934 р. з Польщі до Бразилії емігрувало всього 533 особи⁵⁰. Впродовж вказаного року із найбільш еміграційно спроможного Волинського воєводства у бразильському напрямку виїхало 123 поляки⁵¹. Така ж еміграційна активність у Західній Україні зберігалася і 1935 р.

Деяке позжавлення в еміграції до Бразилії спостерігається з 1936 р. Воно зумовлене низкою чинників: поліпшенням кон'юнктури в бразильській економіці та посиленням діяльності МіКЛ у штаті Парана, де вона придбала нові терени для колонізації, що не підлягали імміграційним обмеженням 1936 р. Тут було утворено колонії "Morska Wola" (Морська воля) і "Generał Dreszer" (Генерал Дрешер)⁵². Умови отримання земельних наділів у цих колоніях були такими, як і в колонії "Aguia Branca". Після цього відділення МіКЛ, у тому числі й у Західній Україні, розгорнули агітацію за переселення на згадані терени. Результати цієї акції виявилися дуже швидко. Як засвідчують документи, в окремих повітах Волинського

⁴⁶ AAN, MSZ, Sprawozdanie z całokształtu spraw i wytyczne polityki emigracyjnej na rok 1934. – Sygn. 9850. – Str. 74.

⁴⁷ Wiadomości dla emigrantów (Warszawa). – 1931. – 17 stycznia.

⁴⁸ AAN, MSZ, Sprawozdanie z całokształtu spraw i wytyczne polityki emigracyjnej na rok 1934. – Sygn. 9850. – Str. 82.

⁴⁹ Тернопільський обласний державний архів (далі – ТОДА). – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 98. – Арк. 19.

⁵⁰ Wiadomości dla emigrantów (Warszawa). – 1934. – 14 kwietnia.

⁵¹ Statystyka Pracy. – Warszawa, 1935. – Zsz. 1. – S. 62.

⁵² БОГА. – Ф. 2082. – Оп. 1. – Д. 5. – Л. 241–241 об.

воєводства, зокрема у Здолбунівському та Рівненському, знову стало відчуватися еміграційне напруження⁵³. Із цього воєводства 1936 р. до Бразилії емігрувало 686 осіб, що стало абсолютним рекордом серед усіх воєводств Польщі. Що стосується Західної України загалом, то звідси переселилося 315 польських селян⁵⁴. У наступному році цей показник дещо знизився і становив 281 особу⁵⁵.

У 1937 р. Ж. Варгас здійснив черговий переворот, що привів до масових заворушень. Як наслідок – уряди окремих бразильських штатів припинили імміграцію. Першим закрити кордони штат Ріо-де-Жанейро – головний порт прийому іммігрантів з Європи⁵⁶, після нього ті, куди спрямовувався головний імміграційний потік із Польщі. Така ситуація зумовила майже повний занепад еміграції в Західній Україні. Наприклад, у Станиславівському воєводстві вона становила всього 6 осіб, у Тернопільському – 25⁵⁷.

За нашими підрахунками, з Західної України до Бразилії у 1919–1938 рр. емігрувало майже 5 тис. польських селян (усього з Західної України 18 660 осіб).

Польські емігранти з Західної України розселилися майже в усіх штатах Бразилії, але найбільші їхні скупчення були у штатах Парана, Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Ріу-Гранді-ду-Сул, Еспіріту-Санту, Мінас-Жерайс, Санта-Катаріна. Фактично іммігранти цієї хвилі не створили тут нових поселень, а чисельно доповнили існуючі ще з кінця XIX – початку XX ст.

Більшість дослідників дотримуються думки, що 80 % поляків, які емігрували до Бразилії впродовж міжвоєнного двадцятиліття, були землеробами. Майже 20 % з них працевлаштувалися у промисловості та у сфері послуг⁵⁸.

Загалом польська еміграція з Західної України до Бразилії не сягнула значних масштабів. Така ситуація склалася передусім внаслідок імміграційної політики цієї країни. Не менш важливим чинником, що позначився на кількості переселенців була політична дестабілізація в ній, що мала місце у 30-х роках.

Степан Качараба. Польская эмиграция из Западной Украины в Бразилию в межвоенный период

На протяжении межвоенного двадцатилетия эмиграционным движением на Западной Украине были охвачены тысячи польских крестьян. Одним из направлений их эмиграции была Бразилия. Сюда эмигрировали наиболее обездоленные его прослойки. На масштабы польского переселения значительное влияние имели мореходные компании. Польские эмигранты в Бразилии в основном были трудоустроены на плантациях кофе. Часть из них стали собственниками небольших земельных участков. На их положение значительное влияние имел мировой экономический кризис 1929–1932 гг.

Ключевые слова: эмиграция, мореходные компании, поляки, Бразилия, Западная Украина.

⁵³ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 156. – Оп. 2. – Спр. 149. – Арк. 80; Ф. 31. – Оп. 1. – Спр. 3287. – Арк. 3–20.

⁵⁴ Statystyka Pracy. – Warszawa, 1937. – Zsz. 1. – S. 68.

⁵⁵ AAN, MSZ, Do Pana Prezesa Rady Ministrów w Warszawie. – Sygn. 9898. – Str. 197.

⁵⁶ БОГА. – Ф. 2082. – Оп. 1. – Д. 130. – Л. 161.

⁵⁷ Statystyka Pracy. – Warszawa, 1939. – Zsz. 1. – S. 38.

⁵⁸ Демидчук С. Українська спільнота в З.Д.А. / С. Демидчук // Ювілейний календар-альманах Українського Народного Союзу на звичайний рік 1949. – Джерсі-Сіті, 1949. – С. 64.

Stepan Kacharaba. Polish emigration from Western Ukraine to Brazil in the interwar period

The article analyses the issue of peasant migration in the interwar period, which involved thousands of peasants. Brazil was one of the most popular destinations, which attracted the poorest group of the migrants. Shipping companies significantly fostered emigration from the Polish state. Polish immigrants were mostly employed at coffee plantations. Some of them subsequently became small land owners. World economy crisis of 1929–1932 severely deteriorated living and working conditions of these settlers.

Key words: emigration, shipping companies, Poles, Brazil, Western Ukraine.